

İlköğretim Okullarında Siber Zorbalık*

Cyberbullying at Primary Schools

Melike KAVUK**, Hafize KESER***

ÖZ: Bu araştırmanın genel amacı; ilköğretim 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin, kişisel özellikleri ile bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma durumlarını belirlemek; öğrencilerin siber zorba ve siber kurban olma durumlarını ortaya koymaktır. Araştırma tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Bu tanımlayıcı araştırmanın katılımcıları, Bolu ilindeki ilköğretim okullarının 6, 7 ve 8. sınıflarından tabakalı örnekleme yöntemiyle seçilen 2082 öğrenciden oluşmuştur. Öğrencilerin demografik bilgilerini belirlemek amacıyla, araştırmacı tarafından geliştirilen anket; siber zorbalık yapma ve siber zorbalığa maruz kalma durumlarını belirlemek amacıyla, Ayas ve Horzum (2010) tarafından geliştirilen “Siber Zorba ve Kurban Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizinde frekans (n), yüzde (%), t-testi, tek faktörlü ANOVA ve Ki- Kare testlerine başvurulmuştur. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, siber zorba ve siber kurban olma ile cinsiyet, internete bağlanma yeri, internet kullanım süresi ve internet kullanım amaçları arasında anlamlı farklar bulunmuştur.

Anahtar sözcükler: ilköğretim, zorba, zorbalık, siber zorbalık, siber kurban.

ABSTRACT: The aims of this study were to determine the primary education (grades 6, 7 and 8) students' demographical profile, information and communication tools usage tendencies, and cyber-bullying and a cyber-victimization experiences. This study was conducted using “Survey Method”. The participants of this descriptive study selected using stratified sampling method from primary schools in Bolu (Turkey) among 6, 7 and 8th grade students (n=2082). A demographic survey developed by the researchers, and the “Cyber-Bully and Victim Scale” developed by Ayas and Horzum (2010) were used to collect data. Frequencies (f), percentages (%), t-test, and one-way ANOVA for independent samples and Ki-Square tests were utilized during the analyses of data. Based on the findings; gender, the duration of internet usage and the aim of internet usage were found to be related to cyber-bullying and a cyber-victimization experiences.

Keywords: primary education, bully, bullying, cyber-bullying, cyber-victim.

1. GİRİŞ

Okullarda meydana gelen saldırganlık olaylarının bir türü olan okul zorbalığı (school bullying), birçok ülkede önemli bir toplumsal problem olarak görülmektedir. Okul zorbalığı, güç dengesizliği olan durumlarda kasıtlı ve sürekli olarak zarar vermek amacıyla ortaya çıkan saldırganlık davranışları olarak tanımlanmaktadır (Olweus 1999). Okul zorbalığı, hem kurban hem de zorba konumundaki bireylerin, okul başarılarını, olumlu sosyal becerilerini, psikolojik durumlarını etkileyen, ergenler arasındaki problematik davranışlar olarak da tanımlanmaktadır (Wang, Iannotti, ve Nansel 2009). Yaşça daha büyük ya da fiziksel olarak daha güçlü olan öğrencilerin, kendilerinden daha güçsüz olan çocukları sürekli olarak hırpalaması, eziyet etmesi

* Melike KAVUK tarafından Ocak 2011 tarihinde, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde yapılan “İlköğretim Öğrencilerinin Sanal Zorba ve Sanal Kurban Olma Durumlarının İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

** Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Cebeci Kampüsü, Eğitim Bilimleri Fakültesi, 7106, Ankara-Türkiye, e-posta: mkavuk@ankara.edu.tr

*** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Cebeci Kampüsü, Eğitim Bilimleri Fakültesi, 3216, Ankara-Türkiye, e-posta: keser@education.ankara.edu.tr

ve rahatsız etmesi zorbalık davranışları olarak değerlendirilmektedir (Pişkin 2002). Vurma, itme, tekmeleme, tükürme, isim takma, alay etme, küçük düşürme, iğneleme, hakaret etme, sosyal dışlama, söylenti yayma gibi davranışlar da zorbalık davranışlarına örnek olarak verilebilir.

Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) alanındaki hızlı değişme ve gelişmelerle, her yaştaki bireylerin bu teknolojilere kolaylıkla ulaşabilmesi ve bunları yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline getirmesi kaçınılmazdır. BİT'in eğitimde kullanılmasının birçok olumlu etkisi olsa da, bu teknolojilerin okul ve toplum için yeni sorunlar getirmesi kaçınılmazdır. Bu sorunlardan birisi de, okullarda görülen zorbalık davranışlarına yeni bir boyut kazandırmasıdır. BİT'in yaygın olarak kullanılması ile birlikte okul zorbalığı biçim değiştirerek yeni bir zorbalık türünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. BİT'in kötüye kullanılmasıyla ortaya çıkan bu zorbalık faaliyetleri, siber zorbalık, elektronik zorbalık veya çevrimiçi zorbalık olarak adlandırılmaktadır (Tokunga 2010; Varjas, Henrich, & Meyers 2009; Wang et al. 2009).

Literatürdeki farklı tanımlardan yola çıkarak siber zorbalık; internet, e-posta, cep telefonu, anlık ileti, sohbet odaları, kişisel web siteleri ve sosyal ağlar gibi elektronik iletişim araçlarının, kasıtlı ve tekrarlı olarak, başkalarına zarar vermek amacıyla kullanılması olarak ifade edilebilir (Juvonen & Gross 2008; Hinduja & Patchin 2009; Rivers ve Noret 2010; Smith et al. 2008; Tokunga 2010; Wang et al. 2009; Willard 2007). İnternet yoluyla biriyle alay etmek, isim takmak, hakaret etmek, dedikodu yapmak, bilerek virüslü e-posta yollamak, birinin fotoğrafını izinsiz olarak elektronik ortamda yayınlamak, cep telefonundan isimsiz mesajlar yollamak siber zorbalık davranışlarına örnek olarak verilebilir.

Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde, siber zorbalığın ne olduğunu tanımlamaya; nedenlerini ve ortaya çıkış biçimlerini belirlemeye dönük birçok çalışma göze çarpmaktadır (Bhat 2008; Cassidy et al. 2009; Hoff & Mitchell 2009; Smith et al. 2008; Rivers & Noret 2010; Vandebosch & Van Cleemput 2009; Varjas et al. 2009; Willard 2007). Hoff ve Mitchell'e (2009) göre, siber zorbalık en çok ayrılma, kıskançlık, hoşgörüsüzlük ve çeteleşme gibi ilişki sorunlarından ortaya çıkmaktadır. Bazı araştırmacılar siber zorbalığın, resim/fotoğraf veya videolar, telefon görüşmeleri, metin mesajları, sohbet odaları, e-posta, anlık mesajlaşma veya web siteleri gibi medya araçlarının kullanımına göre farklı şekillerde ortaya çıktığını belirtmişlerdir (Bhat 2008; Kowalski & Limber 2007; Smith et al. 2008). Vandebosch ve Van Cleemput'a (2009) göre siber zorbalık, "doğrudan" veya "dolaylı" olarak ortaya çıkabilmektedir. Bunların yanı sıra Willard (2007), siber zorbalığın ortaya çıkma biçimlerini parlama, taciz, iftira, taklit etme, sırları ortaya çıkarma, hilekârlık, dışlama, korku yaratma şeklinde ifade etmiştir.

Geleneksel zorbalıkla siber zorbalık arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalarda, bu iki değişken arasında, ortaya çıkış biçimleri ve sıklıkları açısından pozitif yönlü ilişkiler tespit edilmiştir (Burnukara 2009; Erdur-Baker 2010; Juvonen & Gross 2008; MacDonald & Pittman 2010; Marsh, McGee, Nada-Raja & Williams 2010; Rivers & Noret 2009; Topçu 2008; Vandebosch & Van Cleemput 2009;). BİT kullanım durumları ile siber zorbalık davranışları arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmalarda, BİT kullanım sıklığı arttıkça siber zorba/kurban olma durumunun da anlamlı düzeyde artış gösterdiği bulunmuştur (Arıca ve diğerleri 2008; Burnukara 2009; Erdur-Baker 2010; Erdur-Baker ve Kavşut 2007; Juvonen & Gross 2008; Li 2007; Topçu 2008; Vandebosch & Van Cleemput 2009). Bunların yanı sıra bazı araştırmalarda, siber zorba davranışlarının, siber kurban üzerinde bıraktığı olumsuz sosyal ve psikolojik etkiler ele alınmıştır (Beran & Li 2005; Bhat 2008; Erdur-Baker ve Tanrıku 2010; Hoff & Mitchell 2009; Juvonen & Gross 2008; Mason 2008; Wolak, Mitchell & Finkelhor 2007). Bu araştırmalara göre, siber zorbalığa maruz kalanlar, depresif belirtiler, endişe, kızgınlık, üzüntü, hüsrana uğrama, derin travma, çaresizlik ve korku gibi olumsuz duygular yaşamaktadırlar.

Mevcut literatürdeki araştırmalar incelendiğinde, hem diğer ülkelerde hem de Türkiye’de siber zorbalığın gün geçtikçe yaygınlaştığı ve öğrenciler arasında önemli bir sorun hâline geldiği söylenebilir. Son yıllarda siber zorbalık, Türkiye’de yapılan araştırmalarda yerini alsa da, ilköğretim öğrencilerine yönelik olarak yapılan çalışmalar az sayıdadır (Arıcak ve diğerleri 2008; Ayas ve Horzum 2010; Burnukara 2009; Çetinkaya 2010; Topçu, Erdur-Baker ve Çapa-Aydin 2008; Yalın ve diğerleri 2010). İlköğretim okullarındaki siber zorbalık olaylarının durumunun ve yaygınlığının belirlenmesi, bununla ilgili gerekli önlemlerin alınabilmesi adına son derece önemlidir. Bu araştırmanın amacı, ilköğretim öğrencilerinin siber zorbalık deneyimlerini; siber zorba veya siber kurban olmanın, kişisel özelliklere ve BİT kullanım durumlarına göre değişimini belirlemektir. Buna göre aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

1. Öğrencilerin siber zorba ve siber kurban olma deneyimleri nelerdir?
2. Öğrencilerin siber zorba olmaları cinsiyete, sınıf düzeyine, okul türüne, bilgisayar bilgilerini öğrenme kaynaklarına, internete bağlanma yerine, internet kullanım süresine, internet kullanım amacına göre anlamlı fark göstermekte midir?
3. Öğrencilerin siber kurban olmaları cinsiyete, sınıf düzeyine, okul türüne, bilgisayar bilgilerini öğrenme kaynaklarına, internete bağlanma yerine, internet kullanım süresine, internet kullanım amacına göre anlamlı fark göstermekte midir?

2. YÖNTEM

İlköğretim öğrencilerinin siber zorba ve siber kurban olma durumlarının saptanmaya çalışıldığı bu araştırma tarama modelinde gerçekleştirilmiştir.

2.1. Evren ve Örneklem

Çalışma evrenini Bolu ili merkez ve ilçelerindeki özel ve resmi okullarda öğrenim gören, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Bolu İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden alınan bilgiler doğrultusunda çalışma evreninin, 70 okuldaki toplam 11424 öğrenciden oluştuğu tespit edilmiştir. Örneklem yöntemi olarak tabakalı örneklem yöntemi kullanılmıştır. İldeki her ilçe ile sınıf düzeyleri birer tabaka kabul edilmiştir. Örneklem büyüklüğünü hesaplamada Cochran’ın (1962; Akt. Balcı, 2010) tabakalı örneklem için önerdiği formül kullanılmıştır. Buna göre ulaşılması gereken en az öğrenci sayısı 372 olarak hesaplanmıştır. Örneklem seçimine geçmeden önce her ilçedeki toplam okul ve öğrenci sayıları belirlenmiştir. İlçelerin büyüklüğüne göre o ilçeden seçilecek en az öğrenci sayısına orantısal olarak karar verilmiştir. Her ilçeden en az iki okul tesadüfi yöntem ile belirlenerek örneklem dâhil edilmiştir. Veri toplama aracı 24 okuldaki 2200 öğrenciye uygulanmış, hatalı olanlar ayıklandıktan sonra 2082 ölçek geçerli sayılmıştır. Bu sayının, ulaşılması gereken öğrenci sayısını fazlasıyla karşıladığı görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik bilgileri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan öğrenciler cinsiyet ve sınıf düzeyi bakımından dengeli dağılım göstermektedir. Öğrencilerin çoğunlukla bilgisayar bilgilerini, kendi kendilerine, okuldan ve arkadaş yardımıyla öğrendikleri; internete en çok ev veya okuldan bağlandıkları görülmektedir. Öğrencilerin yarıya yakını interneti 30dk-1saat arasında ve çoğunlukla eğitim, bilgi edinme, müzik dinleme, oyun oynama, film izleme ve sohbet amacıyla kullandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 1: Öğrencilerin demografik özellikleri

Cinsiyet	Kız	Erkek				
% (n)	50.3 (1047)	49.7 (1035)				
Sınıf düzeyi	6. sınıf	7. sınıf	8. sınıf			
% (n)	31.5 (656)	35 (728)	33.5 (698)			
Bilgisayar bilgilerini öğrenme kaynakları % (n)	Kendi Kendine	Okul	Arkadaş	Kitap	Kurs	Diğer
	62.8 (1308)	49.4 (1028)	39.2 (817)	5.6 (116)	2.2 (46)	12.5 (261)
İnternete bağlanma yeri % (n)	Ev	Okul	İnternet kafe			
	61.8 (1287)	43.4 (904)	25.9 (539)			
İnterneti bir defada kullanma süresi % (n)	Hiç kullanmayan	30 dk.dan az	30 dk-1 saat	2-3 saat	4 saat ve üstü	
	5.1 (107)	17.3 (361)	44.9 (935)	26.1 (543)	6.5 (136)	
İnterneti kullanma amacı % (n)	Eğitim	Bilgi	Müzik	Oyun	Film	Sohbet
	88.9 (1851)	81.9 (1705)	72.6 (1512)	71.3 (1485)	50.6 (1054)	37.8 (787)
	Dosya indirme	Haberleşme	Haber	Yeni insanlarla tanışma	Vatandaşlık hizmetleri	
	34.8 (725)	33.1 (690)	28.8 (599)	14.7 (306)	4.3 (90)	

2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, öğrencilerin demografik bilgilerini belirlemek üzere, araştırmacılar tarafından geliştirilen anket; ikinci bölümde ise siber zorbalığın biçimlerini ve yaygınlığını belirlemek üzere, Ayas ve Horzum (2010) tarafından geliştirilen “Siber Zorba ve Kurban Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek, siber zorba ve siber kurban olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Her bölüm, 19’ar soru içeren 5’li Likert tiplidir (“Her zaman”, “Sık sık”, “Ara sıra”, “Nadiren” ve “Hiçbir zaman”). Ölçeğin, siber zorba ve siber kurban alt boyutlarının iç tutarlık katsayısı .81 olarak bulunmuştur (Ayas ve Horzum 2010). Araştırmacının bulduğu iç tutarlılık katsayıları ise siber zorba ve siber kurban alt boyutları için .93’tür.

Veriler araştırmacılar tarafından, bir eğitim-öğretim dönemi süresince toplanmıştır. Araştırmanın yapılacağı okullar belirlendikten sonra ilk olarak Bolu İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden resmi yollarla araştırma izni alınmıştır. Daha sonra her okulun yöneticileri, telefon ve yüz yüze görüşmeler yoluyla çalışma hakkında bilgilendirilmiş ve veri toplama aracının uygulanması için yöneticilerden randevu talep edilmiştir. Belirlenen gün ve saatlerde okullar ziyaret edilmiştir. Ders öğretmenleriyle birlikte sınıflara girilmiş, çalışmanın amacından kısaca söz edilerek, öğrencilere veri toplama aracı hakkında gerekli açıklamalar yapılmıştır. Verilerin toplanması sırasında araştırmacı hazır bulunmuş, öğrencilerin soruları araştırmacılar tarafından anında yanıtlanmıştır. Veri toplama araçları, araştırmacılar tarafından, sınıf ortamında grup halinde dağıtılmış ve toplanmıştır. Öğrencilere veri toplama aracını doldurmaları için bir ders saati (40 dakika) süre verilmiştir. Öğrencilerin demografik bilgilerinin belirlenmesinde frekans (n) ve yüzde (%); demografik bilgiler ile siber zorba/kurban olma arasındaki ilişkinin belirlenmesinde bağımsız gruplar için t-testi ve bağımsız gruplar için tek faktörlü ANOVA testi ve siber zorbalık deneyimlerinin belirlenmesinde iki değişken için Ki-Kare testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde öğrencilerin demografik özelliklerine, siber zorba/kurban olma deneyimlerine ve siber zorba/kurban olma durumlarının demografik özelliklere bağlı olarak değişimlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Siber Zorba ve Siber Kurban Olma Deneyimleri

Öğrencilerin siber zorbalık deneyimlerinde cinsiyet farkının belirlenmesi amacıyla yapılan Ki-Kare testinin sonucunda tüm maddelerde beklenen değeri 5'ten küçük gözenek sayısı %20'yi aşmaktadır. Bu tür durumlarda çözüm için önerilen seçeneklerden biri, değişkenlerin kategorileri arasında birleştirme yapmaktır (Büyüköztürk, 2008, 148). Araştırmada bu sorunun çözümü için siber zorba/kurban davranışlarının ölçüldüğü Likert ölçeğinin kategorilerinde birleştirme yoluna gidilmiştir. Veri toplama aracında siber zorbalık yapma ve mağduriyet yaşamaya ilişkin sorulara verilen "her zaman, sık sık, ara sıra ve nadiren" yanıtları, öğrencilerin en az bir kez siber zorbalık yaptıkları veya siber mağduriyet yaşadıklarının göstergesidir. Bu nedenle öğrencilerin siber zorba/kurban olma deneyimlerinin belirlenmesinde "her zaman, sık sık, ara sıra ve nadiren" seçenekleri birleştirilerek "siber zorba/kurban olma deneyimi var" kategorisi oluşturulmuştur. "Hiçbir zaman" seçeneğini işaretleyen katılımcılar ise "siber zorba/kurban olma deneyimi yok" şeklinde değerlendirilmiştir. Erdur-Baker ve Kavşut (2007) araştırmalarında, öğrencilerin yaşadığı siber zorbalık türleri ve maruz kalma yaygınlıklarını belirlemede benzer bir kategori birleştirme yaklaşımı izlemişlerdir. Öğrencilerin siber zorba/kurban olma deneyimlerinde cinsiyet farkının incelenmesi amacıyla yapılan Ki- Kare testine ilişkin sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Kız öğrenciler ile erkek öğrencilerin 'İnternet ya da telefon yoluyla tehdit etme' maddesine göre siber kurban olma durumlarında anlamlı fark bulunmamıştır. Bu madde dışındaki diğer 18 maddede kızlar ve erkeklerin siber zorba ve siber kurban olmalarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Tablo 2'de belirtilen siber zorba/kurban deneyimlerini yaşayan erkeklerin oranı kızlara göre fazladır. Tablo 2'den de anlaşılacağı gibi, erkek öğrencilerin en fazla sergiledikleri siber zorbalık davranışları, 'telefon numarasını gizleyerek rahatsız edici cinsel sesler çıkarma', 'mail adresini ele geçirme ve zarar verme' ile 'birinin kullandığı telefon veya bilgisayar modeliyle alay etme' iken; kızlar en çok 'telefon numarasını gizleyerek rahatsız edici cinsel sesler çıkarma', 'birinin kullandığı telefon veya bilgisayar modeliyle alay etme' ile 'mail kutularını doldurarak mail gelmesini engelleme' gibi siber zorbalık davranışlarını gerçekleştirmektedir. Erkek ve kız öğrencilerin en az gerçekleştirdikleri siber zorbalık davranışları 'gizlice çekilen uygunsuz görüntüleri mesajla, maille başkalarına yollama, internette yayınlama ya da CD ile çoğaltıp dağıtma', gizlice çekilen uygunsuz görüntüler aracılığıyla şantaj yapma' ile 'internet/telefonla cinsel içerikli söylenti çıkarıp yayma' şeklinde tespit edilmiştir.

Öğrencilerin siber kurban olma durumlarına bakıldığında, erkek ve kızların benzer şekilde en çok 'kasıtlı olarak virüslü mail yollama', 'mail adresini ele geçirme ve zarar verme' ile 'telefon numarasını gizleyerek rahatsız edici cinsel sesler çıkarma' davranışlarına maruz kaldıkları belirlenmiştir. Erkek ve kız öğrencilerin en az maruz kaldıkları davranışlar benzer şekilde 'gizlice çekilen uygunsuz görüntüleri mesajla, maille başkalarına yollama, internette yayınlama ya da CD ile çoğaltıp dağıtma', 'gizlice çekilen uygunsuz görüntüler aracılığıyla şantaj yapma' ile 'internet/telefonla cinsel içerikli söylenti çıkarıp yayma' şeklinde tespit edilmiştir.

Tablo 2: Siber zorba/kurban olma deneyimleri

Sergilenen/ Maruz Kalınan Siber Zorbalık Davranışları	Siber Zorba					Siber Kurban				
	Kız %(n)	Erke k %(n)	Topla m %(n)	Ki- Kare (sd)	p	Kız %(n)	Erke k %(n)	Topla m %(n)	Ki- Kare (sd)	p
Kişisel bilgisayarını ele geçirme ve dosyalarına kasten zarar verme	4.8 (50)	14.0 (145)	9.4 (195)	52.28 (1)	.000*	13.2 (13)	20.6 (213)	16.9 (351)	20.33 (1)	.000*
Kasıtlı olarak virüslü mail yollama	5.1 (53)	14.2 (147)	9.6 (200)	50.08 (1)	.000*	21.3 (22)	25.3 (262)	23.3 (485)	4.70 (1)	.030*
İnternet ya da telefon yoluyla tehdit etme	4.5 (47)	9.8 (101)	7.1 (148)	21.89 (1)	.000*	9.3 (97)	11.2 (116)	10.2 (213)	2.14 (1)	.144
Mail kutularını doldurarak mail gelmesini engelleme	7.0 (73)	13.0 (135)	10.0 (208)	21.33 (1)	.000*	8.6 (90)	13.6 (141)	11.1 (231)	13.33 (1)	.000*
Sohbet odası (chat) ya da oyun sitesini terk etmeye zorlama	6.0 (63)	13.7 (142)	9.8 (205)	34.79 (1)	.000*	8.4 (88)	16.4 (170)	12.4 (258)	30.84 (1)	.000*
Zarar görmesini istediği kişinin adını kullanarak insanlara mesaj, mail veya video yollama	5.2 (54)	10.3 (107)	7.7 (161)	19.58 (1)	.000*	9.9 (10)	14.8 (153)	12.3 (257)	11.31 (1)	.001*
Zarar vermeye neden olacak web sayfası hazırlama	3.2 (33)	7.3 (76)	5.2 (109)	18.42 (1)	.000*	7.0 (73)	11.2 (116)	9.1 (189)	11.31 (1)	.001*
Mail adresini ele geçirme ve zarar verme	6.7 (70)	16.5 (171)	11.6 (241)	49.20 (1)	.000*	18.2 (19)	22.9 (237)	20.6 (428)	6.91 (1)	.009*
Telefon numarasını gizleyerek rahatsız edici cinsel sesler çıkarma	7.7 (81)	17.0 (176)	12.3 (257)	41.32 (1)	.000*	16.8 (17)	21.6 (224)	19.2 (400)	7.83 (1)	.005*
İzinsiz ve uygunsuz görüntü çekme	3.4 (36)	7.8 (81)	5.6 (117)	18.89 (1)	.000*	6.3 (66)	10.1 (105)	8.2 (171)	19.19 (1)	.001*
Gizlice çekilen uygunsuz görüntüleri mesajla, maille başkalarına yollama, internette yayınlama ya da CD ile çoğaltıp dağıtma	2.5 (26)	6.7 (69)	4.6 (95)	20.92 (1)	.000*	3.9 (41)	8.4 (87)	6.1 (128)	18.18 (1)	.000*
Gizlice çekilen uygunsuz görüntüler aracılığıyla şantaj yapma	2.5 (26)	6.7 (69)	4.6 (95)	20.92 (1)	.000*	3.7 (39)	8.2 (85)	6.0 (124)	18.71 (1)	.000*
Birine istemediği halde cinsel içerikli mesaj veya mail atıp rahatsız etme	4.2 (44)	8.9 (92)	6.5 (136)	18.72 (1)	.000*	9.6 (100)	13.3 (138)	11.4 (238)	7.35 (1)	.007*
Cinsel içerikli görüntüleri veya filmi izlemeye zorlama	3.6 (38)	7.5 (78)	5.6 (116)	15.1 (1)	.000*	5.0 (52)	10.1 (105)	7.5 (157)	20.02 (1)	.000*
İnternet/Telefonla cinsel içerikli söylenti çıkarıp yayma	3.1 (32)	6.5 (67)	4.8 (99)	13.42 (1)	.000*	4.0 (42)	8.4 (87)	6.2 (129)	17.29 (1)	.000*
Birinin kullandığı telefon veya bilgisayar modeliyle alay etme	7.7 (81)	15.7 (162)	11.7 (243)	31.63 (1)	.000*	13.6 (142)	18.6 (193)	16.1 (335)	9.97 (1)	.002*
Birisi hakkında elde edilen olumsuz bilgileri siber ortamda yayma	3.5 (37)	8.0 (83)	5.8 (120)	19.28 (1)	.000*	6.7 (70)	11.3 (117)	9.0 (187)	13.58 (1)	.000*
İnternet ya da telefonla küçük düşürücü söylenti çıkarıp yayma	3.4 (36)	8.4 (87)	5.9 (123)	23.10 (1)	.000*	7.3 (76)	11.8 (122)	9.5 (198)	12.04 (1)	.000*
Mail ve mesaj yoluyla kişisel bilgileri yayma	3.8 (40)	8.4 (87)	6.1 (127)	19.10 (1)	.000*	5.1 (53)	11.2 (116)	8.1 (169)	26.36 (1)	.000*

*Tüm * p<.05

3.2. Siber Zorba ve Siber Kurban Olma ile İlgili Değişkenler

Öğrencilerin siber zorba/kurban olma durumlarının, demografik bilgilere göre değişimini incelemek üzere yapılan analizlerde, siber zorba ve siber kurban ölçeklerinden alınan toplam puanlar hesaplanmıştır. Siber zorba/kurban olma durumları, iki kategorili değişkenler için 'bağımsız gruplar için t-testi' ile; ikiden fazla kategorisi bulunan değişkenler için 'bağımsız gruplar için tek faktörlü ANOVA' ile analiz edilmiştir.

3.2.1. Siber zorba olma durumları

Cinsiyet ile siber zorba olma arasında anlamlı fark bulunmuştur [$t(1780)=6.860$, $p<.001$]. Erkek öğrencilerin siber zorbalık düzeyleri ($\bar{x}=22.62$), kız öğrencilere göre ($\bar{x}=20.42$) daha fazladır. Cinsiyet değişkeni için etki büyüklüğü $r^2=0.03$ bulunmuştur. Buna göre siber zorbalık puanları arasında gözlenen varyansın yaklaşık %3'ünün cinsiyete bağlı olduğu söylenebilir. Sınıf düzeyi [$F(2-2079)=0.373$, $p>.05$] ve okul türü [$F(2-2079)=1.605$, $p>.05$] ile siber zorba olma arasında anlamlı fark bulunmamıştır [$F(2-2079)=0.373$, $p>.05$].

Öğrencilerin bilgisayar bilgilerini öğrenme kaynaklarına bakıldığında; bilgisayar kullanmayı kendi kendine öğrenenlerin ($\bar{x}=21.863$) siber zorba olma oranları, kendi kendine öğrenmeyenlere ($\bar{x}=20.915$) göre anlamlı şekilde fazlayken [$t(1755)=2.916$, $p<.01$]; okuldan öğrenenlerin ($\bar{x}=21.134$) siber zorba olma oranları, okuldan öğrenmeyenlere ($\bar{x}=21.878$) göre anlamlı şekilde düşüktür [$t(2079)=2.304$, $p<.05$]. Bilgisayar kullanmayı kendi kendine veya okulda öğrenme değişkenleri için hesaplanan etki büyüklüğü $r^2=0.00$ bulunmuştur. Bilgisayar kullanmayı arkadaşlarından [$t(2080)=0.177$, $p>.05$], kurslardan [$t(45)=1.562$, $p>.05$] ve kitaplardan [$t(2082)=0.600$, $p>.05$] öğrenme ile siber zorba olma arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Öğrencilerin internete bağlandıkları yerler incelendiğinde; okuldan bağlanan öğrencilerin ($\bar{x}=21.157$), okuldan bağlanmayanlara ($\bar{x}=21.782$) göre daha az [$t(2072)=1.969$, $p<.05$]; internet kafeden bağlanan öğrencilerin ($\bar{x}=22.928$), internet kafeden bağlanmayanlara ($\bar{x}=21.016$) göre daha fazla [$t(750)=4.506$, $p<.001$] siber zorba oldukları belirlenmiştir. İnternete evden bağlanma değişkeni için etki büyüklüğü $r^2=0.00$ iken, internet kafeden bağlanma değişkeni için $r^2=0.03$ bulunmuştur. Siber zorbalık yapma puanları arasında gözlenen varyansın %3'ünün internete kafelerden bağlanmadan kaynaklandığı söylenebilir. İnternete evden bağlanma ile siber zorba olma arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır [$t(2080)=1.176$, $p>.05$]. İnternet kullanım süresi ile siber zorba olma arasında anlamlı fark bulunmuştur [$F(4-2077)=19.840$, $p<.001$]. Buna göre internet kullanım süresi arttıkça siber zorbalık yapma oranının arttığı görülmüştür. İnternet kullanım süresi değişkeni için hesaplanan etki büyüklüğü $r^2=0.04$ 'tür. Buna göre siber zorbalık yapma puanlarında gözlenen varyansın %4'ünün internet kullanım süresinden kaynaklandığı söylenebilir. İnternet kullanım amaçları ile siber zorbalık yapma arasındaki ilişkinin incelendiği t-testi sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3'te görüldüğü üzere interneti eğitim/ders/araştırma amacıyla kullanan öğrenciler bu amaçla kullanmayanlara göre daha az siber zorba olmaktadır. Öte yandan, interneti dosya/program indirme amacıyla kullanan öğrenciler bu amaçla kullanmayanlara göre; oyun oynama amacıyla kullanan öğrenciler, bu amaçla kullanmayanlara göre; film izleme amacıyla kullanan öğrenciler, bu amaçla kullanmayanlara göre; yeni insanlarla tanışma amacıyla kullanan öğrenciler, bu amaçla kullanmayanlara göre; sohbet etme amacıyla kullanan öğrenciler, bu amaçla kullanmayanlara göre daha fazla siber zorba olmaktadır. Değişkenlere ait etki büyüklükleri dikkate alındığında öğrencilerin siber zorbalık yapma puanları arasında gözlenen varyansın %8'inin interneti yeni insanlarla tanışma amacıyla kullanma, %6'sının eğitim

amacıyla kullanmama, %3'ünün sohbet amacıyla kullanma değişkenlerine bağlı olduğu söylenebilir. Ek olarak, interneti dosya indirme, haber okuma, oyun oynama, film izleme amacıyla kullanma değişkenlerinin her birinin varyansın %1'ini açıkladığı görülmektedir. Bilgi edinme [$t(486)=1.774$, $p>.05$], müzik dinleme [$t(2082)=1.699$, $p>.05$], haberleşme [$t(2080)=1.513$, $p>.05$] ve vatandaşlık hizmetlerinden yararlanma [$t(93)=1.923$, $p>.05$], amaçlarıyla internet kullanımı ile siber zorba olma arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 3: İnterneti kullanım amacına göre siber zorba olma durumları

Kullanım Amacı		n	$\bar{X}$	SS	sd	t	p	r^2
Eğitim/ders/araştırma	Evet	1851	21.192	6.698	251	3.839	.000*	0.06
	Hayır	231	24.065	11.125				
Dosya/program indirme	Evet	725	22.517	8.718	1161	4.188	.000*	0.01
	Hayır	1357	20.973	6.484				
Haber okuma	Evet	599	22.136	8.641	910	2.224	.026*	0.01
	Hayır	1483	21.258	6.782				
Oyun oynama	Evet	1485	21.835	7.781	1374	3.491	.000*	0.01
	Hayır	597	20.705	6.180				
Film izleme	Evet	1054	22.091	7.642	2073	3.648	.000*	0.01
	Hayır	1028	20.916	7.043				
Yeni insanlarla tanışma	Evet	306	24.262	10.189	351	5.344	.000*	0.08
	Hayır	1776	21.037	6.662				
Sohbet	Evet	787	22.791	8.653	1301	5.791	.000*	0.03
	Hayır	1295	20.733	6.353				

* $p<.05$

3.2.2. Siber Kurban Olma Durumları

Cinsiyet ile siber kurban olma arasında anlamlı fark bulunmuştur [$t(1820)=5.297$, $p<.001$]. Erkek öğrencilerin siber kurban olma düzeyleri ($\bar{x}=23.90$), kız öğrencilere göre ($\bar{x}=21.96$) daha fazladır. Cinsiyet değişkeni için etki büyüklüğü $r^2=0.02$ bulunmuştur. Buna göre siber kurban olma puanlarındaki varyansın %2'sinin cinsiyet değişkeninden kaynaklandığı söylenebilir. Sınıf düzeyi [$F(2-2079)=0.251$, $p>.05$] ve okul türü [$F(2-2079)=1.883$, $p>.05$] ile siber kurban olma arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Öğrencilerin bilgisayar bilgilerini öğrenme kaynaklarına bakıldığında; bilgisayar kullanmayı kendi kendine [$t(2080)=1.075$, $p>.05$], okuldan [$t(2080)=1.407$, $p>.05$], arkadaşlarından [$t(2080)=0.066$, $p>.05$], kurslardan [$t(2082)=1.473$, $p>.05$] ve kitaplardan [$t(2082)=0.666$, $p>.05$] öğrenme ile siber kurban olma arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Öğrencilerin internete bağlandıkları yerler incelendiğinde; internete internet kafeden bağlanan öğrencilerin ($\bar{x}=24.491$), internet kafeden bağlanmayanlara göre ($\bar{x}=22.378$) daha fazla siber kurban oldukları belirlenmiştir [$t(729)=4.292$, $p<.001$]. İnternete internet kafeden bağlanma değişkeni için etki büyüklüğü $r^2=0.02$ bulunmuştur. Buna göre, siber kurban olma puanlarında gözlenen varyansın %2'sinin, internete kafeden bağlanma değişkeninden kaynaklandığı söylenebilir. İnternete evden [$t(2080)=1.142$, $p>.05$] ve okuldan [$t(2063)=1.666$, $p>.05$] bağlanma ile siber kurban olma arasında anlamlı fark bulunmamıştır. İnternet kullanım süresi ile siber kurban olma arasında anlamlı fark bulunmuştur [$F(4-2077)=11.882$, $p<.001$]. İnternet kullanım süresi için hesaplanan etki büyüklüğü $r^2=0.02$ 'dir. Buna göre siber kurban olma puanlarındaki varyansın %2'sinin internet kullanım süresinden kaynaklandığı söylenebilir. Buna göre internet kullanım süresi arttıkça siber kurban olma oranının arttığı görülmüştür.

İnternet kullanım amaçları ile siber kurban olma arasındaki ilişkinin incelendiği t-testi sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: İnterneti kullanım amacına göre siber kurban olma durumları

		n	$\bar{X}$	SS	sd	t	p	r ²
Eğitim/ders/araştırma	Evet	1851	22.669	7.691	253	2.778	.001*	0.03
	Hayır	231	24.981	12.357				
Dosya/program indirme	Evet	725	23.962	9.217	1287	3.949	.000*	0.01
	Hayır	1357	22.372	7.822				
Oyun oynama	Evet	1485	23.254	8.667	1260	3.008	.003*	0.01
	Hayır	597	22.108	7.513				
Film izleme	Evet	1054	23.520	8.375	2079	3.290	.001*	0.01
	Hayır	1028	22.316	8.318				
Yeni insanlarla tanışma	Evet	306	24.957	10.043	374	3.939	.000*	0.04
	Hayır	1776	22.575	7.994				
Sohbet	Evet	787	24.263	9.223	1435	5.486	.000*	0.02
	Hayır	1295	22.112	7.691				
Vatandaşlık hizmetlerinden yararlanma	Evet	90	26.228	13.081	92	2.482	.015*	0.06
	Hayır	1992	22.776	8.062				

*p<.05

Tablo 4'te görüldüğü gibi, interneti eğitim/ders/araştırma amacıyla kullanan öğrencilerin siber kurban olma düzeyleri, bu amaçla kullanmayanlara göre daha düşüktür. İnterneti dosya/program indirme amacıyla kullanan öğrenciler bu amaçla kullanmayanlara göre; oyun oynama amacıyla kullanan öğrenciler, bu amaçla kullanmayanlara göre; film izleme amacıyla kullanan öğrenciler, bu amaçla kullanmayanlara göre; yeni insanlarla tanışma amacıyla kullanan öğrenciler, bu amaçla kullanmayanlara göre; sohbet etme amacıyla kullanan öğrenciler, bu amaçla kullanmayanlara göre daha fazla siber kurban olmaktadır. İnternet kullanma amaçlarına ilişkin değişkenlerin etki büyüklükleri dikkate alındığında, siber kurban olma puanlarında gözlenen varyansın %6'sının vatandaşlık hizmetlerinden yararlanma amacıyla internet kullanma, %4'ünün yeni insanlarla tanışma amacıyla internet kullanma, %3'ünün eğitim amacıyla internet kullanmama, %2'sinin sohbet amacıyla internet kullanma değişkenlerinden kaynaklandığı görülmektedir. Ek olarak, dosya indirme, oyun oynama ve film izleme amacıyla internet kullanma değişkenlerinin her biri, toplam varyansın %1'ini açıklamaktadır. Bilgi edinme [t(481)=1.369, p>.05], müzik dinleme [t(2080)=1.448, p>.05] ve haberleşme [t(2080)=1.213, p>.05] amaçlarıyla internet kullanımı ile siber kurban olma arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın alt amaçları doğrultusunda elde edilen bulgular tartışılmış; okul idarecilerine, öğretmenlere, öğrencilerin ailelerine ve araştırmacılara bazı önerilerde bulunulmuştur.

4.1. Tartışma ve Sonuçlar

Bu çalışmada, okul zorbalığının yeni bir biçimi olan siber zorbalık davranışları, Türkiye'deki ilköğretim öğrencileri açısından incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın katılımcılarının cinsiyet, okul türü ve sınıf düzeyi dağılımlarına bakıldığında, Milli Eğitim

İstatistikleri (örgün eğitim) ile benzerlik gösterdiği görülmektedir (MEB 2011). Yapılan analizlerden, katılımcıların internete en çok evden, daha sonra sırasıyla okul ve internet kafeden bağlandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye’de ilköğretim öğrencileri ile yapılan diğer çalışmalarda bu sonucun benzerlerine rastlanmıştır (Burnukara 2009; Gültutan 2007). Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, öğrenciler interneti çeşitli amaçlarla kullanmaktadır. Bu amaçlardan öne çıkanlar sırasıyla, eğitim/ders/araştırma, bilgi edinme, müzik dinleme, oyun oynama, film izleme olarak söylenebilir. İnternetin sohbet etme ve haberleşme amaçlarıyla kullanım oranları diğer bazı araştırmalarla benzerlik gösterirken (Arıcak ve diğerleri 2008; Burnukara 2009; Gültutan 2007); eğitim/ders/araştırma, bilgi edinme, oyun oynama gibi amaçlarla internet kullanan katılımcıların oranı, diğer araştırmalarda elde edilen oranlardan yüksek bulunmuştur (Arıcak ve diğerleri 2008; Burnukara 2009; Gültutan 2007). İnternet teknolojilerinin ve internetin kullanım amaç ve yöntemleri zamanla değişmektedir. Örneğin TÜİK’in 2006 yılında yaptığı hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırmasına göre, bireyler interneti daha çok bilgi arama ve çevrimiçi hizmetlerden yararlanma (%90.2), iletişim kurma (%78.2) ve eğitim (%30.7) amacıyla kullanmaktadır. MEB tarafından 2007 yılında yapılan benzer bir araştırmada, bireylerin BİT’i en çok ödev yapma, oyun oynama, bilgi arama, yazı yazma ve resim çizme amacıyla kullandıkları; bunları müzik indirme, internette gezinme, sohbet etme, e-posta gönderip alma, eğitsel yazılım kullanma ve sunu hazırlamanın izlediği görülmektedir. TÜİK’in 2015 hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırmasında ise, internet kullanan bireylerin %80.9’unun sosyal medya üzerinde profil oluşturma, mesaj gönderme veya fotoğraf vb. içerik paylaşma, %70.2’inin online haber, gazete ya da dergi okuma, %66.3’ünün sağlıkla ilgili bilgi arama, %62.1’inin kendi oluşturduğu metin, görüntü, fotoğraf, video, müzik vb. içerikleri herhangi bir web sitesine yükleme ve %59.4’ünün mal ve hizmetler hakkında bilgi arama amaçları ile internet kullandıkları belirlenmiştir. İnternet teknolojilerinin gelişimi, sunduğu olanakların artması, erişiminin kolaylaşması ve kullanıcı sayısının artması gibi değişkenler, bu araştırma bulgularındaki değişimin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Öğrencilerin siber zorbalık deneyimleri incelendiğinde, kızlar ile erkeklerin gerçekleştirdikleri ve maruz kaldıkları siber zorbalık davranışlarının benzerlik gösterdiği görülmüştür. Buna göre ‘telefon numarasını gizleyerek rahatsız edici cinsel sesler çıkarma’ davranışı, hem kızlar hem de erkekler tarafından en çok gerçekleştirilen ve en çok maruz kalınan davranışlar arasında yer almıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, öğrencilerin siber zorba veya siber kurban olma oranlarının cinsiyete göre farklılaştığını göstermektedir. Erkek öğrencilerin, hem siber zorba hem de siber kurban olma oranlarının kızlara göre yüksek olduğu belirlenmiştir. Mevcut literatür incelendiğinde, bu bulgu ile benzerlik gösteren ve erkek öğrencilerin kızlara göre daha fazla siber zorba ve siber kurban olduğu sonucuna ulaşılan araştırmalara rastlanmaktadır (Arıcak ve diğerleri 2008; Deryakulu ve Büyüköztürk 2010; Dilmaç 2009; Erdur-Baker 2010; Erdur-Baker ve Kavşut 2007; Fanti, Demetriou & Hawa 2012; Sbarbaro & Enyeart Smith 2011; Topçu 2008). Yine ilgili literatürde erkeklerin daha fazla siber zorba, kızların ise daha fazla siber kurban olduğu sonucuna varan (Hoff & Mitchell 2009; Kowalski & Limber 2007; Li 2007; Wang et al. 2009) ya da erkeklerin kızlara göre daha fazla siber zorba olduğu, fakat siber kurban olmada cinsiyet faktörünün rol oynamadığını gösteren araştırmalar da bulunmaktadır (Burnukara 2009; Erdur-Baker ve Tanrıku 2010; Li 2006; Yalın ve diğerleri 2010). Bütün bunların yanı sıra öğrencilerin cinsiyetleri ile siber zorba ve siber kurban olmalarının ilişkili olmadığını gösteren araştırmalar da literatürde yer almaktadır (Beran & Li 2005; Özdemir ve Akar 2011; Rivers ve Noret 2009; Smith et al. 2008; Varjas et al. 2009). İlgili literatürde, öğrencilerin siber zorbalık yapma nedenleri, ‘kısasa kısas’, zarar verme, eğlenme, gücü kanıtlama, itibar kazanma ve yapabiliyor olduğunu kanıtlama olarak belirtilmektedir (Kowalski, Limber ve Agatson, 2008). Araştırmalarda cinsiyete ilişkin farklı bulgulara rastlanması, siber zorbalık yapma veya siber zorbalığa maruz kalmanın, cinsiyet değişkeninden çok bu belirtilen nedenlerle ilişkili olmasından kaynaklanabilir.

Araştırmadan elde edilen diğer bir bulguya göre öğrencilerin siber zorba ve siber kurban olma durumları sınıf düzeyi ve okul türüne bağlı olarak değişmemektedir. Elde edilen bu bulgu literatürdeki bazı araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir (Beran & Li 2005; Burnukara 2009; Erdur-Baker ve Kavşut 2007; Özdemir ve Akar 2011; Slonje & Smith 2008; Varjas et al. 2009; Wang et al. 2009; Yalın ve diğerleri 2010).

Araştırmaya katılan öğrenciler ağırlıklı olarak bilgisayar bilgilerini kendi kendilerine veya arkadaşlarından öğrendiklerini belirtmekte; yarısına yakını ise bilgisayar bilgilerini öğrenme kaynağı olarak okulu göstermektedir. Öğrencilerin bilgisayar kullanmayı öğrenme kaynaklarına göre siber zorbalık yapma veya maruz kalma durumları incelendiğinde bilgisayar kullanmayı kendi kendine öğrenenlerin daha fazla siber zorbalık yaptığı; okuldan öğrenenlerin ise daha az siber zorbalık yaptığı söylenebilir. Bilindiği gibi öğrencilerin BİT'i doğru ve etik kurallara uygun biçimde kullanmayı öğrenecekleri Bilişim Teknolojileri (BT) dersi 6,7 ve 8. sınıflarda seçmeli ders olarak verilmektedir. Okuldan öğrendiğini belirten öğrencilerin BT dersini seçtiği varsayıldığında, diğer yarısının BT dersini seçmediği ortaya çıkmaktadır. BİT'in belirli etik ve yasal kurallar çerçevesinde kullanımının okullardaki tüm öğrencilere öğretilmemesinin, bu durumu ortaya çıkaran önemli sebeplerden biri olacağı düşünülmektedir.

İnternete bağlanılan yerler ile ilgili incelemede benzer şekilde, internete okuldan bağlanan öğrencilerin daha düşük oranda siber zorbalık davranışları sergiledikleri gözlenirken; daha rahat bir ortam olan internet kafelerde sergilenen ve maruz kalınan siber zorbalık olaylarının arttığı belirlenmiştir. Okullarda bilgisayar kullanımı konusundaki güvenlik önlemleri, sınırlamalar veya eğitimler göz önünde bulundurulduğunda; siber zorbalık olaylarının daha az yaşanmasının bunlardan kaynaklandığı yorumu yapılabilir. Oysa güvenlik önlemlerinin yeterli olmayışı; farklı yaş, bilgi ve kültür düzeyine sahip bireylere özgü düzenlemelerin yapılmaması ve bu ortamlardan yararlanan öğrencilerin BİT'in doğru, etik ve yasal kullanımına ilişkin yeterli bilgiye sahip olmamaları, siber zorbalık davranışlarının internet kafelerde daha kolay sergilenmesine fırsat yaratmaktadır. Öğrenciler BİT kullanımından kaynaklı bir sorun yaşadıklarında, sahip oldukları teknolojik araç gereçlerin ellerinden alınacağından korkmaktadırlar. Bu nedenle yaşadıkları olumsuzluklardan ailelerine veya öğretmenlerine söz etmemektedirler. Bu durum, yaşanan siber zorbalık olaylarının ortaya çıkmasını, olaya doğru müdahalenin yapılmasını veya gerekli önlemlerin alınmasını engellemektedir. Diğer yandan, siber zorbalık davranışı sergileyen öğrencilerin birçoğu, olayın siber kurbanlar üzerinde bıraktığı etkiden veya sergiledikleri davranışın yasal sonuçlarından haberdar olmasa da bazı siber zorbalılar karşılarındaki kişiye zarar vermek için siber zorbalık yapmaktadırlar (Kowalski, Limber ve Agatson, 2008). Başkasına zarar verme amacıyla bir davranış sergileyen öğrencilerin kontrolsüz yerlerde bu tür davranışları daha rahat sergilemesi kaçınılmaz bir durumdur. Bütün bunlar düşünüldüğünde, öğrencilerin BİT etkinliklerinin sürekli kontrol edilmesi gerektiği düşünülebilir. Ama bu çok doğru bir yaklaşım değildir. Bunun yerine, siber mağdurlar siber zorbalığa maruz kalırlarsa, korktuklarının aksine BİT kullanımlarının engellenmeyeceğine inandırılırlarsa veya yaşadıkları mağduriyetleri güvindikleri bir yetişkine anlatmaları konusunda teşvik edilirlerse sürekli kontrole ihtiyaç duymadan siber zorbalık olaylarının azaltılması sağlanabilir. Öte yandan öğrenciler, siber zorbalığın bireyler üzerinde bıraktığı etkiler ve siber zorbalık olaylarının yasal boyutları hakkında bilgilendirilirse, kontrolün olmadığı ortamlarda da BİT'i daha doğru, etik ve yasal şekilde kullanacaklardır.

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulguya göre öğrencilerin yaklaşık üçte biri, interneti bir defada 2 saat ve daha fazla süreyle kullanmaktadır. İnterneti yoğun ve uzun süreli kullanmayı gerektiren işlerde çalışanların, daha fazla süreyle internet kullanmaları olağan kabul edilmekle birlikte, internet kullanırken ergonomik, etik ve yasal kurallara uygun davranışlar sergilemeleri ve bu konuda diğer bireylere model olmaları beklenmektedir. Öte yandan ergenlik döneminde

olan fiziksel, sosyal ve psikolojik gelişimini henüz tamamlamamış öğrenciler için bu sürenin fazla olduğu söylenebilir. Bir öğrencinin günlük yaşam aktiviteleri (okulda geçirilen zaman, ödev yapma ve ders çalışma, yemek yeme, spor ve sanatsal faaliyetler, dinlenme, uyku, vb.) dikkate alındığında interneti bir defada iki saatten fazla kullanmanın uygun olmadığı söylenebilir. İnternet kullanım sürelerine göre siber zorbalık durumları incelendiğinde, interneti bir defada kullandıkları süre arttıkça, öğrencilerin daha çok siber zorbalık yaptıkları ve daha çok siber kurban oldukları görülmektedir. Bu bulgu, yerli ve yabancı literatürde yer alan ve siber zorbalık ile bilgisayar, internet, cep telefonu gibi bilgi ve iletişim teknolojilerini sık kullanmanın ilişkili olduğunu belirten araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir (Arıca ve diğerleri 2008; Burnukara 2009; Campbell 2005; Deryakulu ve Büyüköztürk 2010; Erdur-Baker 2010; Erdur-Baker ve Kavşut 2007; Li 2007; Özdemir ve Akar 2011; Topçu 2008, Topçu ve diğerleri 2008; Vandebosch & Van Cleemput 2009; Wang & diğerleri 2009; Yalın ve diğerleri 2010).

Öğrencilerin internet kullanım amaçları ile siber zorbalığa dâhil olma durumları incelendiğinde interneti eğitim amacıyla kullananların daha az siber zorba ve siber kurban oldukları görülmüştür. Öte yandan dosya/program indirme, oyun oynama, film izleme, yeni insanlarla tanışma veya sohbet etme amacıyla internet kullanan öğrencilerin daha fazla siber zorbalık yaptığı ve daha fazla siber kurban olduğu belirlenmiştir. Bunların yanı sıra interneti haber okuma amacıyla kullanan öğrenciler daha fazla siber zorbalık yaparken, vatandaşlık hizmetlerinden yararlanmak için internet kullananlar daha fazla siber kurban olmaktadır. BİT'i doğru kullanan bireylerden, BİT araçlarını birey ve toplum yararına, etik, ergonomik ve yasal kurallara uygun biçimde ve eğitsel amaçlı kullanma alışkanlığını kazanmış olmaları beklenmektedir. Bu alışkanlıkların kazandırılması ise öncelikle BT dersiyle sağlanacaktır. Ancak okullarda yürütülen tüm öğrenme-öğretme etkinliklerinde, ailede verilen eğitim etkinlikleriyle de desteklenmesi gerekmektedir. Bu alışkanlığı kazanan bireylerin siber zorba ya da siber kurban olma olasılıkları azalacaktır.

Siber zorbalık davranışlarının en çok sergilendiği ortamlar, sosyal ağlar, sohbet odaları, bloglar, e-posta grupları, oyun siteleri vb.dir. Okullardaki bilgisayarlara yüklenen güvenli internet paketleri, bu tür ortamlara erişimi engellemektedir. Bu durum, siber zorbalık olaylarının genellikle okul dışında ve okul saatleri dışında gerçekleştiğini belirten araştırma bulgularını doğrulamaktadır (Hinduja ve Patchin, 2009; Kowalski, Limber ve Agatson, 2008; Sharif, 2008). İnternete evlerden ve internet kafelerden ulaşan öğrencilerin sayıları, bu ortamlarda güvenli internet paketinin kullanılmaması, öğrencilerin doğru, etik ve yasal internet kullanımı ile ilgili bilgi eksikliği, ailelerin çocuklarının internet etkinliklerini izleme, değerlendirme ve onlara rehberlik etme konularında yeterli bilgiye sahip olmamaları, internetin yanlış kullanımını tetikleyen ve siber zorbalık olaylarının artmasına yol açan sebepler arasında sayılabilir.

4.2. Öneriler

Okullarda tüm öğrencilerin, BİT'in doğru, etik ve yasal kurallara uygun kullanımının öğretilmesine olanak tanıyan Bilişim Teknolojileri dersi almaları sağlanmalıdır.

Siber zorbalık ile baş etmek için öncelikle, öğrencilerin, öğretmenlerin ve anne-babaların BİT aracılığıyla ortaya çıkan bu zorbalık türü, yaygınlığı, etkileri ve baş etme yöntemleri konusunda bilgi sahibi olmaları önemlidir. İlgili kurumlarca, siber zorbalık farkındalığını artırıcı eğitim programları düzenlenmeli ve bu programlara öğrenci, öğretmen ve anne-babaların katılımı sağlanmalıdır.

Öğrencilere BİT'i bilinçli ve doğru kullanma alışkanlığı kazandırılmalıdır. Okulda idareci ve öğretmenler, evde ise anne ve babalar, çocuklarının interneti nerede, ne kadar süre ve ne amaçla kullandıklarını bilmeli ve gerektiğinde onlara rehberlik etmelidir.

Üniversiteler ve ilgili kuruluşlarca öğrenci, öğretmen ve ailelerin siber zorbalığa dönük farkındalıklarını artırmak amacıyla, konferans, seminer, çalıştay, hizmetiçi eğitim vb. etkinlikler düzenlemelidir.

Türkiye’de, özellikle ilk ve ortaöğretim grubundaki öğrencilerin siber zorbalık durumları ile ilgili olarak yapılan az sayıda araştırma vardır. Araştırmacılar, okullardaki siber zorbalık olaylarının yaygınlığı, boyutları, nedenleri, sonuçları ve öğrenciler üzerinde bıraktığı etkileri konu alan daha çok çalışma yapmalıdır.

Okullarda yaşanan siber zorbalık olaylarını tanıma, önleme ve olaylara müdahale etme yaklaşımlarının belirlenmesinde okul, aile, üniversiteler ve ilgili kuruluşlar iş birliği yapmalıdır.

5. KAYNAKLAR

- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2007). *İnternet kullanımı aile araştırması*. Ankara: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Aricak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoglu, A., Saribeyoglu, S., Ciplak, S., Yilmaz, N., & Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish adolescents. *CyberPsychology & Behavior*, 11(3), 253-261.
- Ayas, T., ve Horzum, M. B. (2010). Sanal zorba/kurban ölçek geliştirme çalışması. *Akademik Bakış Dergisi - Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 19, 1-17. [Çevrim-içi: <http://www.akademikbakis.org>], Erişim tarihi: 14.02.2010.
- Balci, A. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler. (8. baskı)*. Ankara: PegemA yayınları.
- Beran, T. & Li, Q. (2005). Cyber-Harassment: A study of new method for an old behaviour. *Journal of Educational Computing Research*, 32, 265-277.
- Bhat, C. S. (2008). Cyber bullying: Overview and strategies for school counsellors, guidance officers, and all school personnel. *Australian Journal of Guidance & Counselling*, 18(1), 53-66.
- Burnukara, P. (2009). *İlk ve orta ergenlikte geleneksel ve sanal akran zorbalığına ilişkin betimsel bir inceleme*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E. Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri (1.baskı)*. Ankara: PegemA yayınları.
- Campbell, M.A. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15, 68-76.
- Cassidy, W., Jackson, M., & Brown, K. N. (2009). Sticks and stones can break my bones, but how can pixels hurt me?: Students' experiences with cyber-bullying. *School Psychology International*, 30(4), 383-402.
- Çetinkaya, B. (2010). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Siber Zorbalığın Yaygınlığı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Deryakulu, D. & Büyükoztürk, Ş. (2010). *Review of Turkish research on problematic internet use and cyber bullying*. Paper presented in 9th International Internet Education Conference & Exhibition, September 14-16, 2010. Cairo-Egypt.
- Dilmaç, B. (2009). Psychological needs as a predictor of cyber bullying: A preliminary report on college students. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(3), 1307-1325.
- Erdur- Baker, Ö. & Tanrikulu, İ. (2010). Psychological consequences of cyber bullying experiences among Turkish secondary school children. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 2 (2010), 2771-2776.
- Erdur- Baker, Ö. ve Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31-42.

- Erdur-Baker, Ö. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media & Society*, 12(1), 109-125.
- Fanti, K. A., Demetriou, A. G. & Hawa, V. V. (2012). A longitudinal study of cyberbullying: examining risk and protective factors. *European Journal of Developmental Psychology*, 9 (2), 168–181.
- Gültutan, Ş. (2007). *İlköğretim 6., 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin internet kullanma alışkanlıkları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2009). Cyberbullying fact sheet: What you need to know about online aggression. Cyberbullying Research Center. [Available online at: <http://www.cyberbullying.us>], Retrieved on February 15, 2010.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2009a). *Bullying beyond the schoolyard: preventing and responding to cyberbullying*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hoff, D. L., & Mitchell, S. N. (2009). Cyberbullying: causes, effects, and remedies. *Journal of Educational Administration*, 47(5), 652-665.
- Juvonen, J., & Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds? Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78(9), 496-505.
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 22-30.
- Kowalski, R., Limber, S., & Agatston, P. (2008). *Cyber-bullying: Bullying in the digital age*. Malden, MA: Blackwell.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in Schools: A research of gender differences. *School Psychology International*, 27, 157.
- Li, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23, 1777–1791.
- Marsh, L., McGee, R., Nada-Raja, S. & Williams, S. (2010). Brief report: text bullying and traditional bullying among New Zealand secondary school students. *Journal of Adolescence* 33 (2010), 237–240.
- McDonald, C. D., & Pittman, B. R. (2010). Cyberbullying among college students: prevalence and demographic differences. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 9 (2010), 2003–2009.
- MEB, Projeler Koordinasyon Merkezi Başkanlığı, (2007). *BT entegrasyonu temel araştırması*. Ankara: Bilgitek Eğitim Danışmanlık ve Taahhüt A.Ş.
- MEB. (2011). *Milli Eğitim Bakanlığı: Milli Eğitim İstatistikleri (Örgün Eğitim) 2010-2011*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Olweus, D. (1999). Sweden. P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano & P. Slee (Ed.), *The nature of school bullying: a cross national perspective*. Londra ve New York: Routledge.
- Özdemir, M. & Akar, F. (2011). Examination of high school students' opinions on cyberbullying in terms of various variables. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(4), 605-626.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(2), 531–562.
- Rivers, I., & Noret, N. (2010). 'I h 8 u': Findings from a five-year study of text and email bullying. *British Educational Research Journal*, 36(4), 643–671.
- Sbarbaro, V. & Enyeart Smith, T. M. (2011). An exploratory study of bullying and cyberbullying behaviors among economically/educationally disadvantaged middle school students. *American Journal of Health Studies*: 26(3).
- Shariff, S. (2008). *Cyber-bullying: issues and solutions for the school, the classroom, and the home*. Abington, Oxfordshire, UK: Routledge.
- Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49(2), 147–154.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385.
- Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26(3), 277-287.

- Topcu, Ç. (2008). *The relationship of cyber bullying to empathy, gender, traditional bullying, internet use and adult monitoring*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Topçu, Ç., Erdur-Baker, Ö., & Çapa-Aydin, Y. (2008). Examination of cyberbullying experiences among Turkish students from different school types. *CyberPsychology & Behavior*, 11(6), 643-648.
- TÜİK, (2006). *Hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK, (2015). *Hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- Vandebosch, H., & Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New Media & Society*, 11(8), 1349-1371.
- Varjas, K., Henrich, C. C., & Meyers, J. (2009). Urban middle school students' perceptions of bullying, cyberbullying, and school safety. *Journal of School Violence*, 8(2), 159-176.
- Wang, J., Iannotti, R. J., & Nansel, T. R. (2009). School bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational, and cyber. *Journal of Adolescent Health*, 45(4), 368-375.
- Willard, N. (2007). *Educator's Guide to Cyberbullying and Cyberthreats*. Center for Safe and Responsible Use of the Internet. [Available online at: <http://www.cyberbully.org/>], Retrieved on October 17, 2009.
- Yalın, H. İ., Bayır, Ş. & Numanoglu, G. (2010). *Cyber-Bullying among primary school students*. Paper presented in 9th International Internet Education Conference & Exhibition, September 14-16, 2010. Cairo-Egypt.

Extended Abstract

Cyberbullying is a type of school bullying. It is a serious social problem in many countries in the world. Cyberbullying involves the use of information and communication technologies such as internet, email, cell phones, instant messaging, chat rooms, personal Web sites and social networks to induce deliberate, repeated, and hostile behavior by an individual or group that is intended to harm others. For example, use of somebody else's materials such as, music, picture, movies, software and files without permission; making shameful remarks over the internet; spreading rumors through emails, creating websites that will cause harm; can be accepted as cyberbullying behaviors.

Elementary school students should gain necessary skills to use the internet and other information and communication tools (ICT) in accordance with the ethical rules. Raising awareness of ethical internet usage among the students is a major condition for cyber bullying prevention. To achieve this condition, we should gather information about how student use the ICT and what kind of cyberbullying events they have experienced.

The aims of this study were to determine the primary education (grades 6, 7 and 8) students' demographical profile, information and communication tools usage tendencies, and cyber-bullying and a cyber-victimization experiences. The research questions of the research were as follows:

1. What are students' experiences of being a cyber bully or a cyber victim?
2. Is there a statistical significance between the groups of gender, grade, school type, the learning resources of computer usage, internet access location, time spent on internet at each usage and reasons to use the internet for being a cyber bully?
3. Is there a statistical significance between the groups of gender, grade, school type, the learning resources of computer usage, internet access location, time spent on internet at each usage and reasons to use the internet for being a cyber victim?

This study was conducted using "Survey Method". The target population of the study was students who were attending 6, 7, and 8th grades in public and private schools in Bolu, Turkey. There were a total of 70 schools and 11424 students in the target population. 24 primary schools were randomly selected for the study. The participants were randomly selected from these schools. 2082 students completed the

questionnaire. A survey, which was developed by researcher of this study, was utilized to determine the students' personal characteristics, and "Cyber-Bully and Victim Scale" developed by Ayas and Horzum (2010) was utilized to determine the students' cyber-bullying attempts and exposures to cyber-bullying. Frequency (f), percentage (%), t-test, one-way ANOVA for independent samples and Ki-Square tests were utilized during the analyses of the data.

These results were obtained at the end of the study:

The distribution of scores for gender and grade groups were not different. When it comes to their ICT usage; most of the students gained their computer skills themselves, nearly half of them learned these skills at school and just under half of them attained these skills with the friends' support. More than half of the participants reported that they connected to internet at home; approximately half of them used internet at between 30 minutes and an hour; they used internet mostly for the following purposes: educational, listening music, playing games, and chatting.

"Making disturbing phone calls from hidden numbers by imitating sexual noises" and "Making fun of somebody about their phone or computer brand or model" were the top items that were marked by both male and female students for conducted cyber bullying acts. Though, "Sending emails containing viruses intentionally", "Hacked email accounts and being lost personal data" were the top items that experienced by both male and female students as cyber victims.

Based on the findings, the duration of internet usage, and the purposes of internet usage were found to be related to cyber-bullying and a cyber-victimization experiences. Male student in average were more cyber-bully and cyber-victim than females. Cyber bully and cyber victim status of students did not vary between the genders and grade levels. When we compared the students based on the source they gathered their computer literacy, students who learned their skills themselves conducted more cyber bullying acts and student who learned these skills at schools. Students who connected to internet at schools conducted less cyber bullying acts; students who connected to internet at internet cafes conducted and experienced more cyber bullying acts. Students who used internet for educational purposes conducted and experienced less cyber bullying acts. On the other hand students who used internet to download files and software, to play games, to watch video, to meet with now people and chat conducted and experienced more cyber bullying acts.

In order to prevent cyber bullying at schools, school personnel and parents should take responsibility for supervising the students and helping students to be responsible and ethical users of information and communication technologies.